

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
(магістра)

з теми: **«ЗБРОЙНА БОРОТЬБА НА ПОДІЛЛІ
ВЛІТКУ – ВОСЕНИ 1920 Р.»**

Виконала: студентка II курсу,
ступеня вищої освіти «магістр»,
групи IstA1-M21,
спеціальності 032 Історія та археологія
Роговська Діана Віталіївна

Науковий керівник:
Завальнюк Олександр Михайлович,
доктор історичних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Історіографія.....	6
1.2. Джерельна база.....	9
1.3. Методологічні основи проведення дослідження.....	12
РОЗДІЛ 2. ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ПОЛЬСЬКО- РАДЯНСЬКОМУ ФРОНТІ НАПЕРЕДОДНІ ЛІТНІХ БОЇВ.....	14
2.1. Союз УНР і Польщі.....	14
2.2. Початок польсько-радянської війни 1920 р. Повернення української влади на Поділля.....	25
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКО-РАДЯНСЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЛЯ ВЛІТКУ 1920 Р.....	40
3.1. Червневі оборонні бої армії УНР та Війська Польського.....	40
3.2. Відступ українського війська та оборона рубежів по р. Збруч.....	50
РОЗДІЛ 4. БОЙОВІ ДІЇ НА ПОДІЛЛІ ВОСЕНИ 1920 Р.....	61
4.1. Відновлення бойових дій на Поділлі в вересні–жовтні 1920 р.....	61
4.2. Бойові дії на території Подільського краю після укладення польсько- радянського перемир'я. Відступ армії УНР за р. Збруч.....	73
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	92
ДОДАТКИ.....	112
Додаток А. Становище на подільській ділянці українсько-радянського фронту станом на 11 листопада 1920 р.....	112
Додаток Б. Схема оборонних боїв на Поділлі за 14-15 листопада 1920 р.....	113

ВСТУП

Актуальність. Польсько-українська війна у 1920 році стала однією із важливих сторінок не лише вітчизняної, а й зарубіжної історії. Незаперечною складовою цієї війни була збройна боротьба, що велася на території Поділля впродовж літа – осені 1920 р. Активну участь у цій боротьбі брала армія УНР, котра спільно з поляками намагалася зберегти українську державність.

В умовах сьогоденних подій, коли український народ протистоїть російській агресії на, порядок денний виходить звернення до багатого героїчного і повчального історичного досвіду минулого, зокрема й збройної боротьби, яку вела армія УНР в співдружності з Військом Польським, що дислокувалося саме на території Подільського краю, проти Червоної армії.

Актуальність теми дослідження зумовлюється також її недостатньою розробкою в наукових працях істориків. Ще з радянських часів головний акцент робився на перебіг бойових дій на головному Київському напрямку. Ця ж вада стосується і зарубіжної історіографії. В поляків же був ще один напрямок – «Диво на Віслі». Тож збройна боротьба, яка велася, з одного боку, поляками і українцями, та з другого – радянською Росією на Поділлі влітку – восени 1920 залишалася практично поза їх увагою, що стимулює уваги до цього питання.

Об'єктом дослідження виступає польсько-українська війна 1920 р., а його **предметом** – хід воєнних дій на території Поділля за участю збройних сил Польщі, України, Росії та їх результат влітку – восени 1920 року.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з червня до 21 листопада 1920 року. Нижня межа зумовлена активізацією оборонної фази польсько-української війни; верхня – завершенням бойових дій на території регіону. Частково за нижню межу виходить інформація, котра пояснює чим і як були викликана збройна боротьба влітку-восени 1920 року.

Мета роботи полягає у висвітленні процесу збройної боротьби на території Поділля впродовж літа – осені 1920 року, яку вели, з одного боку, Польща та УНР, а і з другого – радянська Росія.

Відповідно до мети нами поставлено **завдання** дослідити:

- 1) стан наукової розробки досліджуваної теми та охарактеризувати використану джерельну базу;
- 2) обставини виникнення українсько-польського воєнно-політичного союзу;
- 3) перебіг червневих оборонних боїв на території Подільського краю;
- 4) відступ українсько-польського війська до Збруча та протистояння ворогу на нових оборонних рубежах;
- 5) відновлення бойових дій на території Поділля у вересні-жовтні 1920 року;
- 6) перебіг бойових дій на території Подільського краю після укладення польсько-радянського перемир'я та вимушене припинення збройної боротьби армією УНР.

Методологічні засади роботи становлять принципи історизму, науковості, об'єктивності та всебічності. У праці використала загальнонаукові (аналіз і синтез) та історичні (проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, статистичний) методи дослідження. Використання даного інструментарію дало змогу досягти мети та розв'язати поставлені дослідницькі завдання.

Елементи наукової новизни. В дипломній роботі, попри серйозні напрацювання, вперше зроблено спробу дати узагальнену картину перебігу збройної боротьби на Поділлі влітку – восени 1920 року, яка була складовою польсько-української війни 1920 р.

Практичне значення роботи. Фактичний матеріал та основні положення нашої роботи можуть використовуватися в навчальному процесі в закладах вищої освіти при написанні рефератів, підготовки до семінарських занять з історії України та військової історії України.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час попереднього обговорення на засіданні кафедри історії України 30 листопада 2022 року, а також на звітній студентській науковій конференції «Формування сучасної науки: методика та практика» (м. Вінниця 4 листопада 2022 року) .

Публікації. У ході виконання дипломної роботи нами здійснено дві наукових публікації: одна розміщена у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець - Подільського національного університету імені Івана Огієнка»(Кам'янець – Подільський: КПНУ ім. І. Огієнка,2022. Вип.16. с.60), інша – у збірнику матеріалів за результатами II міжнародної студентської конференції «Формування сучасної науки: методика та практика», (Вінниця, 2022. С.369)

Робота складається зі вступу, 4 структурованих розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, котрий нараховує 147 позицій, та додатків.

ВИСНОВКИ

Збройна боротьба в Україні на весні 1920 р. має досить широке історіографічне висвітлення. Свої праці цій проблемі присвятили зарубіжні, радянські і вітчизняні історики. Проте збройне протистояння українців поляків і більшовиків на території Подільського краю, як складова польсько-українсько-радянської війни.

Джерельна база проблеми дослідження досить велика і базується перш за все на доступних матеріалах. Основу її складають опубліковані документи і матеріали видані як ще в радянські часи, так і після проголошення незалежності України, а також представниками української діаспори зарубіжжям. Цінним джерелом також виступають спогади і мемуари колишніх учасників тих подій. Попри свою суб'єктивність, вагомість їх підтверджується представленням великого фактичного матеріалу. Звісно, безцінний потенціал містять архіви, як українські, так і зарубіжні, котрі ще чекають на свого дослідника.

Воєнно-політична ситуація, в якій опинилася УНР наприкінці листопада 1919 р. спонукала її керівництва до пошуків оптимальних рішень можливості збереження української державності. Єдиним виходом на той час вбачався союз з Польщею. Для збереження своїх збройних сил армія УНР була направлена в Зимовий похід. У той же час Польща справедливо вбачаючи серйозну загрозу для себе з боку більшовицької Росії теж була не проти союзу з УНР. Звичайно в ідеалі поляки плекали надію на відродження Польщі від моря до моря. Але тверезо мислячі політики, в т.ч. і Ю. Пілсудський розглядали і варіант існування своєрідного буфера між Польщею і радянською Росією у вигляді УНР. Польська сторона чудово розуміючи безвихідність УНР вирішила скористатися цим. В обмін на військово-політичну підтримку вона добилася відмови УНР від Західної України. Військові приготування до майбутньої війни багато в чому здійснювалися за підтримки Антанти. Завдяки цьому поляки надали допомогу у формуванні армії УНР на території Польщі.

Початок польсько-радянської війни давав оптимістичні надії. Військо Польське в складі якого була українська дивізія успішно наступала на схід.

В травні до українського війська приєдналася армія УНР, яка поверталася з Зимового походу. Як раз саме цим військами і випало вести збройну боротьбу з Червоною армією на Поділлі.

Червневі бої, які велися на території Подільського краю не відрізнялися високою інтенсивністю. Армія УНР і окремі польські частини її 6-ї армії займалися в основному веденням оборонних боїв. Наступальні операції були нереальними, адже на північній ділянці фронту Військо Польське відступало під ударами Червоної армії.

У перших числах липня 1920 р. Червона армія північніше від Дністровського угруповання продовжувала успішну наступальну операцію. Завдячуючи 1-й кінній армії С. Будьонного противнику вдалося прорвати польську оборону. Водночас армія УНР та деякі польські підрозділи, що оперували на Поділлі досить тривалий час відбивалися від атак 14-ї радянської армії і поволі відступали до Збруча. Однак в армія УНР змушена була прискорити свій відступ. Давалися в знаки нестача боєприпасів і перевага з боку противника. Проте найголовнішим було те, що польські підрозділи 6-ї армії спішно почали відступ за Збруч. І армія УНР, щоб не наразитися на фланговий удар «червоних» з півночі і не потрапити в оточення проводила відступ. Це не була втеча. Це були важкі оборонні, інколи зустрічні бої.

Після 14 липня армія УНР в постійних боях із супротивником зберігала свої позиції над Збручем. У ході битв українські війська неодноразово мали успіх, зокрема найбільший в районі Сидорова. Але в зв'язку з відходом поляків на захід армія УНР змушена була залишити свої рубежі над Збручем і відійти за р. Стрипа.

У середині вересня Поділля знову стало ареною бойових дій. Поступово армія УНР, долаючи супротив противника поволі просувалася від Збруча на Східне Поділля. Проведені мобілізації серед подолян вселяли певну надію на

успіх. Однак усі сподівання було перекреслено укладенням 18 жовтня між Польщею і радянською Росією перемир'я.

На жаль, за час зупинки боїв на фронті сталися кардинальні зміни і не на користь Армії УНР. Вона фактично після цього перемир'я залишилася сам на сам з Червоною армією. А остання змогла за цей час суттєво посилитися. Попри такий невтішний стан, Головний отаман С. Петлюра та командуючий Армії УНР М. Омелянович-Павленко вирішили спробувати завдати несподіваного удару по ворогу і вийти до Вінниці і Жмеринки. Але ворог дізнавшись про наміри українців завдав упереджувального удару. Попри усю завзятість і рішучість яку проявили бійці армії УНР, вирішити справу на фронті на свою користь вони не могли.

З 15-16 листопада почався відступ, з агресивними оборонними боями, до Збруча. Здаватися більшовикам ніхто не збирався, а тому 21 листопад Армія УНР, враховуючи «союзницький» статус Польщі перейшовши Збруч, залишила територію Поділля і припинила бойові дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані документи і матеріали

1. Відомість про бойовий стан Дієвої армії на 12 липня 1920 року. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 93.
2. Відомість про склад армії УНР на 1 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 21.
3. Директива армиям фронта о задачах в наступлении на Львовском направлении, 23 июля 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 227.
4. Директива армиям фронта о задачах дальнейшего наступления на Ровно-Сарны и ликвидация Днестровской группы противника №489/сек 3413/оп. Ст. Сенельниково, 27 июня 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 202.
5. Директива армиям фронта о ликвидации петлюровских банд в районе Литин – Летичев – Деражня, 14 ноября 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 297.
6. Директива армиям фронта об окончательном разгроме Киевской группы противника и дальнейшем наступлении на Ровно-Брест, 15 июня 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 191-192

7. Директива командованию 14 армии о перегруппировке войск и прикрытии Жмеринского и Каменец-Подольского направления. 19 сентября 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 277-278.
8. Директивы армиям фронта о переходе в общее наступление в направлениях Новоград-Волынь, Старокопачин, Проскуров, 9 октября 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 287-288.
9. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Т.2. /Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. 743 с.
10. Дневник военных действий 41-й стрелковой дивизии с 1-го по 15 июля 1920 года. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) /упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 218-222.
11. Журнал бойових подій 13-ї стрілецької бригади. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 141-156.
12. Из записи разговора по прямому проводу главкома с начальником штаба фронта Н.Н. Петиним об организации преследования Киевской группы противника, 14 июня 1920 г. *Директивы Главного командования Красной Армии (1917-1920): Сб. док. / [Сост. Т.Ф.Каряева].* Москва: Воениздат, 1969. С. 695-699.
13. Историчний нарис 22 стрілецького куреня 3-ї залізної дивізії 1920-1921 р. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 93-110.
14. Коротка історична записка 1-го пішого Чорноморського полку. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 82.

- 15.Короткий огляд військових подій на фронті Дієвої Армії Української Народної Республіки на протязі з 10 по 21 листопада 1920 року. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко*. Київ: Темпора, 2020. С. 45-54.
- 16.Лушненко О. Бій 4-ї Київської дивізії під с. Дашковцями 13 жовтня 1920 р. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко*. Київ: Темпора, 2020. С. 123-126.
- 17.Лушненко О. Наступ армії УНР в листопаді 1920 р. та бій 4-ї Київської стрілецької дивізії у с. Обухово 12 листопада *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко*. Київ: Темпора, 2020. С. 127-140.
- 18.Наказ Військам Дієвої Армії УНР. Ч. 191. 29 жовтня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 313-316.*
- 19.Наказ військам Дієвої Армії УНР Ч.0142. 26 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 114-116.*
- 20.Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0103. 15 червня.1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 37-38.*
- 21.Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0104. 15 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під*

- ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933С. 39-40.*
22. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0105. 16 червня. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 41-42.*
23. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0107. 17 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 42-43.*
24. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0108 18 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933С. 43-44.*
25. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0109. 19 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 45-46.*
26. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0118. 28 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 61-62.*
27. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0120. 30 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під*

- ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 66-67.*
28. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 01203, 12/6 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933 С. 37-38.*
29. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 113. 23 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 50-51*
30. Наказ військам Дієвої Армії УНР. Ч. 0134, 11 липня 1920 р *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 91-92.*
31. Наказ військам Дієвої Армії УНР. Ч. 0135, 14 липня 1920 р *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 94-96.*
32. **Наказ** військам дієвої армії УНР. Ч.0131. 9 липня 1920 р.. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 86.*
33. Наказ військам Дієвої армії УНР Ч. 0133. 11 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під*

- ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 88-89.
34. Наказ Головної Команди армії УНР про нові назви бойових дивізій, 29 травня 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 394.
35. Наказ Головної Команди армії УНР про передачу повстанського відділу отамана Волинця в підпорядкування командуючого армією генерала М. Омеляновича-Павленка, 18 травня 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 390.
36. Наказ Головної Команди армії УНР про формування 6-ї стрілецької дивізії, 25 лютого 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 369-370.
37. Наказ Головної Команди армії УНР про формування нових запасних бригад, 18 травня 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 390.
38. Наказ Головної Команди військ УНР про ощадливе використання набоїв, 10 жовтня 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 476.
39. Наказ Головної Команди військ УНР про результати відвідування бойових підрозділів Дієвої Армії, 5 жовтня 1920 року. *Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи.* Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. IV. С. 466.
40. Наказ Дієвій Армії УНР №193, 12 листопада 1920 року, 21 година. *Шандрук П. Українська армія в боротьбі з Московщиною (18 жовтня – 21 листопада 1920 р.) За державність.* 1934. Ч.4. С. 225-226.
41. Наказ по військам Дієвої армії УНР Ч. 0114. 23 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 52.

42. Наказ по військам Дієвої армії УНР Ч. 0119. 29 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 63-64.
43. Наказ по військам Дієвої армії УНР Ч. 0121. 1 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 67.
44. Наказ по військам Дієвої армії УНР Ч. 0127. 5 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 75-76.
45. Наказ по військам Дієвої армії УНР Ч. 110. 20 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 46-47.
46. Обзор военных действий 41-й стрелковой дивизии за период с 1-го по 30-е ноября 1920 года. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 287-291.
47. Обзор военных действий 41-й стрелковой дивизии с 15-го по 31-е июля 1920 года. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали) / упорядник і автор передмови Я. Тинченко.* Київ: Темпора, 2020. С. 233-236.
48. Обзор военных действий 41-й стрелковой дивизии с 1 по 15 июля 1920 года. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і*

- матеріали) /упорядник і автор передмови Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2020. С. 223-227.
49. Оперативний звіт до 10 годин 4 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 72.
50. Оперативний звіт до 15 годин 11 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 33.
51. Оперативний звіт до 18 год. 18 липня. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 100-101.
52. Оперативний звіт до 18 годин 10 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С.32.
53. Оперативний звіт до 18 годин 17 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 99-100.
54. Оперативний звіт до 18 годин 19 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 104.

55. Оперативний звіт до 18 годин 21 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 107-108.
56. Оперативний звіт до 20 год 5 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 27.
57. Оперативний звіт до 20 год. 11 жовтня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 року в документах: оперативні документи штабу Армії Української Народної Республіки / передмова і редакція генерала В. Сальського.* Варшава: [б. в.], 1933. Ч. 1. С. 282.
58. Оперативний звіт до 23 годин 3 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С.72.
59. Оперативний звіт до 8 годин 19 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 102
60. Оперативний звіт до 9 год. 15 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 98.
61. Оперативний звіт з 18 год 8 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 30.

62. Оперативний звіт за 16 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 98-99.
63. Оперативний звіт за 2 липня до 20 год. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 69-70.
64. Оперативний звіт за 2 червня до год 20. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 23-24.
65. Оперативний звіт за 22 липня до 20 год. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 108-109.
66. Оперативний звіт за 23 липня до годин 18. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 109-110.
67. Оперативний звіт за 24 липня до 19 годин. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 110-111.

68. Оперативний звіт за 25 липня до 18 годин. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 113-114.
69. Оперативний звіт за 26 червня до 24 години. 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С.67-68.
70. Оперативний звіт за до 8 годин 25 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 113.
71. Оперативний звіт Шдадарму за 20 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 105-106
72. Оперативний звіт штабу армії УНР *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 56-57.
73. Оперативний звіт штабу армії УНР *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 557-58.

74. Оперативний звіт штабу армії УНР. 1 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 67.
75. Оперативний звіт Штадарм від 2 липня 1920. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 70
76. Оперативний звіт Штадарм до 20 год. 14 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 96-97
77. Оперативний звіт Штадарму УНР до 10 год. 14 липня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 96-97
78. Оперативний наказ військам Дієвої армії УНР Ч.102, 2 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 24.
79. Оперативний наказ комдівам 2 червня 1920 р. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського.* Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. С. 22-23.
80. Описання ходу бойових акцій 1-ї Запорізької стрілецької дивізії за час з 9 листопада 1920 року по день переходу дивізії через р. Збруч, на польський

- терен. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали)* /упорядник і автор передмови Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2020. С. 73.
81. Пану Головному Отаману. *Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах. Ч.1.: оперативні документи штабу армії Українсько народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського*. Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933 С. 78-79.
82. Повторне оголошення військового референта Комітету при Головноуповноваженому уряду УНР Ф. Колодія про збір старшин резерву для формування 4-ї стрілецької бригади українського війська (за «Нашим шляхом»). 23 березня 1920 р. *Інститут Головноуповноваженого уряду Української народної республіки на Поділлі у висвітленні періодики 1919-1920 рр.: збірник матеріалів* / [упоряд. і автор вступної статті О.І. Марчук, О.М. Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. С. 159-160.
83. Приказ командованию 1 конной армии о содействии 14 армии в разгроме Днестровской группы противника, №3477/оп 496/сек. Ст. Сенельниково, 30 июня 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4
84. Приказ командованию 1 конной армии об овладении Староконстантиновом, №492/сек 3446/оп. Ст. Сеньниково, 28 июня 1920 г. *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т.* Москва: Воениздат, 1972. Т. 4
85. Приказ по войскам 41-й стрелковой дивизии №27. Томашполь. 09.11.20. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи і матеріали)* /упорядник і автор передмови Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2020. С. 283-284.
86. Приказание командованию 12 и 14 армий об обеспечении флангов 1 конной армии. №513/сек 3533/оп, г. Харьков, 4 июля 1920 г. *Директивы*

командования фронтов Красной Армии (1917-1922): Сб. док.: В 4 т. Москва: Воениздат, 1972. Т. 4. С. 208

Мемуари

87. Дяченко П. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців армії УНР. Київ: Стікс, 2010. 448 с.
88. Какурин Н., Берендас К. Киевская операция поляков 1920 г. Москва-Ленинград, 1928. 28 с.
89. Крат М. 1920 рік (Про забуті дії українського війська). *За державність*. 1964. Ч.10. С. 79-90
90. Левченко С. Переможний бій Окремої кінної дивізії під містечком Снитків 10 листопада 1920 року. *За державність*. 1964. Ч. 10. С. 154-161.
91. Мазепа І. Україна в вогні й бурі революції 1927-1921 рр. Третє видання. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
92. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. друге. доп. Вінніпег: Товариство «Волинь», 1968. 94 с.
93. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917 – 1920): Документально-художнє видання / Упоряд.: М. Ковальчук. Київ: Темпора, 2007. 608 с.
94. Станімір О. Моя участь у Визвольних змаганнях 1917-1920. Торонто, 1966. 192 с. 204.
95. Степанов И. С Красной Армией на панскую Польшу: Впечатления и наблюдения. Москва: ГИЗ, 1920. 102 с.
96. Тютюнник Ю. З поляками проти Вкраїни. Київ: Україна, 1991. 103 с.
97. Удовиченко О. Від Дністра до лінії перемир'я і відворот до Збруча. *За державність*. Ч.5. С. 76-123; Ч.6. С. 77-109; Ч.7, С. 152-165.
98. Цапко І. Кінний бій під Сидоровом. *За державність*. 1964. Ч.10. С.204-209.
99. Шандрук П. Сила доблесті/ Передмова Р. Смаль-Стоцкого; Пер. з англ. М.Б. Бурмістенко. Київ: Вища школа, 1999. 240 с.

100. Шандрук П. Українська армія в боротьбі з Московщиною (18 жовтня – 21 листопада 1920 р.) *За державність*. 1934. Ч.4. С. 201-236.

ЛІТЕРАТУРА

101. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня навала. Війна Росії проти України XII-XXI ст. Київ, 2016. 248 с.
102. Великий жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник / [Відповід. ред. І.Ф.Курас]. Київ: Голов. Ред. УРЕ, 1987. 632 с.
103. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр.: У 2 т. Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2. 503 с.
104. Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети / [За заг. ред. Кузьмука О. І.]. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
105. Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / [Гл. ред. С.С. Хромов; Ред. кол: Н.Н. Азовцев, Е.Г. Гимпельсон, П.А. Голуб и др.]. Москва: Советская Энциклопедия, 1983. 704 с.
106. Гражданская война в СССР. В 2 т. Т.2: Решающие победы Красной армии. Крах империалистической интервенции (март 1919 г. – октябрь 1922 г.) / под общ. Ред. Доктора ист. Наук, проф. Азовцева Н.Н. Москва: Воениздат, 1986. 447 с.
107. Грицкевич А. П. Борьба за Украину, 1917-1921 / [под науч. ред. А. Е. Тараса]. Минск: Современная школа, 2011. 528 с.
108. Гуржій О.І., Реєнт О. П. Дії польської та української армій проти більшовиків на території України (весна-літо 1920 рр.). *Славетні битви. Від Донбасу до Карпат. Від Києва до Криму*. Київ: Арій, 2015. С. 312-317.
109. Гуржій О.І., Реєнт О. П. Перемоги та поразки на радянсько-польсько-українському фронті (осінь 1920 р.). *Славетні битви. Від Донбасу до Карпат. Від Києва до Криму*. Київ: Арій, 2015. С. 318-320.
110. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. Київ; Львів, 1923. Т. 2. Кн. 4. 362 с.

111. Єсюнін С. Сторінки історії. Проскурів в роки української національно-демократичної революції 1917-1920 років
<https://khm.gov.ua/uk/content/proskuriv-v-roky-ukrayinskoyi-nacionalno-demokratychnoyi-revoluciyi-1917-1920-rokiv>
112. Завальнюк О. М., Олійник С. В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.) монографія. Вид.2-е доп. і преєроб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-20006», 2013. 292 с.
113. Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 р. – липень 1920 р.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 1997. Т.1(3). С.143-158
114. История гражданской войны в СССР: В 5 т. Москва: Госполитиздат, 301. 1960. Т. 5. 420 с.
115. История Украинской ССР: В 10 т. Т. 6: *Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920)* / [Отв. ред. Н. И. Супруненко]. Київ: Наукова думка, 1984. 655 с.
116. Історія українського війська (1917-1995) / В.Гриневич, Л. Гриневич, М. Колісник та ін., передм. Я.Дашкевича. Львів: Світ, 1996. 480 с.
117. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років 302. ХХ ст.). 4-е вид., змінене і доповн./І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. Львів: Світ, 1992. 702 с.
118. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 639 с.
119. Лозовий В.С. Внутрішня і зовнішня політика Української Народної Республіки (Кам'янецька доба. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. 224 с.
120. Ляскович Р. Військові мобілізації до армії УНР на Могилівщині: організація і наслідки (січень – червень 1920 р.). *Матеріали XVI*

Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 78–82

121. Лякович Р. Військові мобілізації на Проскурівщині восени 1920 р.: організація, хід, наслідки. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2019. Вип. 31. Кн. 2. С. 47–54.
122. Лякович Р. Утворення і діяльність на Поділлі мобілізаційних комісій зі збільшення особового складу армії УНР у 1920 р. *Буковинське віче: сто років від ідеї до реалізації* : зб. тез міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 1-2 листопада 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 71–73.
123. Марчук О. Головноуповноважений уряду УНР Іван Огієнко і формування 4-ої стрілецької бригади українського війська на Поділлі (лютий-квітень 1920 р.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів* : у 3-х томах. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 38-39 с.
124. Марчук О. І. Військові питання в діяльності головноуповноваженого уряду УНР Івана Огієнка (листопад 1919–квітень 1920 рр.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки.* / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 11: До 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С. 321-331.
125. Михайлова О. Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець-квітня – середина червня) https://shron1.chtyvo.org.ua/Mykhailova_Olena/Polsko-ukrainskyi_soюз_1920_r_Viisk-hosp_spivpratsia_na_teryt_Pravoberezhnoi_Ukrainy.pdf?

126. Михайлова О. Український вектор у східній політиці Ю. Пілсудського (кінець 1918 р. – квітень 1920 р.). *Історіографічні дослідження в Україні / Голова редкол. В.А. Смолій; відп. ред. Ю.А. Панчук*. Київ: НАН України, ІГ-т історії України. 2003. Вип.13. у 2 ч.: Україна-Польща: історія і сучасність: збірник наукових праць і спогадів пам'яті П.М. Калениченка (1923-1983). Ч.1. С. 221-242.
127. Нариси історії української революції 1917-1921 років. У двох книгах. Книга 2 / О.Д. Бійко, В.Ф. Верстюк (керівник), В.І. Головченко, Г.Г. Єфіменко, С.В. Кульчицький, О.І. Лупандівн, О.В. Михайлова, Т.С. Осташк, О.І. Павлишин, Р.Я. Пиріг, О.С. Рубльов, В.В. Скальський, В.Ф. Солатенко. Київ: Наукова думка, 2012. 462 с.
128. Плазова Т.І, Припинення боєвих дій регулярною армією восени 1920 р. http://vlp.com.ua/files/16_7.pdf
129. Роговська Д. В. Бій 4-ї Київської дивізії за Дашківці 13 жовтня 1920 року. *Формування сучасної науки: методика та практика: матеріали II Міжнародної студентської наукової конференції, м. Вінниця, 4 листопада, 2022 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга»*. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. С. 369-369.
130. Руккас А. 1920 рік: Польща і Україна у боротьбі проти спільного ворога – Радянської Росії https://shron1.chtyvo.org.ua/Rukkas_Andrii/1920_rik_Polscha_i_Ukraina_u_bo_rotbi_proty_spilnoho_voroha_radianskoj_Rosii.pdf
131. Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. 480 с.
132. Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну /Худож.-оформитель А.А. Ленчик. Харків: Фолио, 2006. 415 с.
133. Скобач Б. М. Кавалерія Збройних сил УНР в польсько-радянській війні 1920 р. та особливості її застосування в оборонних боях і контрнаступ (травень – жовтень 1920 р.)

https://shron1.chtyvo.org.ua/Skrobach_Bohdan/Kavaleriia_Zbroinykh_syl_UNR_v_polsko-radianskii_viini_1920_r_ta_osoblyvosti_ii_zastosuvannia_v_obor.pdf?

134. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу. Рік 1920. Іст. есе-хроніки у 4-т. Т. 4. Рік 1920. Київ: Світогляд, 2010. 442 с.
135. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Історичний нарис. Київ: Либідь, 1999. 976 с.
136. Срібняк І. Військова співпраця УНР та Польської Республіки у другій половині 1919 – 1920 рр.: організаційно-мобілізаційний аспект. Польсько-українська військова співпраця протягом історії. Матеріали конференції. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. 2018. С. 151-176.
137. Сьліпець Є. Армія Української Народної Республіки в 1920 році. *Польща і Україна за свою незалежність 1918-1920*. Варшава, 2010. С. 69-92.
138. Тинченко Я. Українська армія у 1920 році. Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування. Київ: Темпора, 2020. 244 с.
139. Тучинський В. Бій під Катюжанами 10-13 листопада 1920 року. *Боротьба українського народу за ідентичність та державність через призму століть (до 400-річч Хотинської битви та 100-річчя національно-визвольного руху на теренах Поділля початку 20-х років ХХ століття. Матеріали міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції. 3 грудня 2021 р. м. Бар*. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2022. С. 113-120.
140. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. Київ: Україна, 1995. 206 с.
141. Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр.: У 3 т. Т. 3: Українська РСР на завершальному етапі громадянської війни. Відбиття нападу буржуазно-поміщицької Польщі, розгром Врангеля і петлюрівщини / [Ред. кол. А. Д. Скиба (голов.), Гудзенко П. П., Доній М. р. та ін.]. Київ: Політвидав України, 1970. 462 с.

142. Шанковський М. Українська армія в боротьбі за державність. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. 317 с.
143. Шаповал М. Велика революція (з нагоди 10-ліття революції на Україні). Прага: Вільна Спілка, 1928. 272 с.
144. Dziurok A., Gałeczowski M., Kaminski Ł., Musiał F. Od niepodleglosci do niepodleglosci. Historia Polski 1918-1989. Warszawa, 2014. 509 s.
145. Kutryeba T. Wyprawa Kijowska 1920 roku. Warszawa: nakład Gebethera i Wolffa, 1937. 385 s.

Дисертації

146. Лякович Р. Мобілізації до збройних формувань українських державних утворень (1918-1920 рр.) . Дисертація. Доктор філософії. 032 історія та археологія, 03 гуманітарні науки. Кам'янець-Подільський, 2021. 508 с.
147. Слюсаренко П. М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.) автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. Київ, 2006. 20 с.